

І. В. Каленік (Беларусь, Мазырскі дзяржаўны педагагічны
універсітэт імя І. П. Шамякіна)

ОНИМ-АЛЮЗИЯ Ў ПАЭТЫЧНЫМ ТЭКСЦЕ: ДА ПРАБЛЕМЫ МЕТОДЫКІ ФУНКЦЫЯНАЛЬНАГА АНАЛІЗУ

Праблемы інтэртэкстуальнасці і вертыкальнага кантэксту, у межах якіх аддаецца ўвага і феномену *алюзіі*, даўно і грунтоўна распрацоўваюцца ў савецкай і расійскай лінгвістыцы (В. Ахманова, А. Мамаева, Л. Машкова, В. Масквін, І. Сафронава і інш.), а апошнім часам і ў беларусістыцы (А. Супрун, В. Шур). Аднак тэарэтычнае афармленне катэгорыі алюзіі нельга назваць здавальняючым, што ўскосна пацвярджае факт адсутнасці ўпамінавання тэрміна ў вядучых лінгвістычных слоўніках і энцыклапедыях, а таксама ў курсах стылістыкі ў ВНУ.

Супярэчнасці назіраюцца ўжо на ўзроўні дэфініцыі. Паняцце алюзіі тлумачыцца альбо занадта шырока, што не дазваляе адрозніць яе ад іншых адзінак цытатнага маўлення (цытаты, аплікацыі, парафраза), альбо неапраўдана вузка. А пэўнага больш-менш “стройнага” вызначэння тэрміна *онім-алюзія*, нягледзячы на тое, што ён ужо досыць актыўна

выкарыстоўваецца ў навуковых публікацыях, у тым ліку і ў адным кантэксце з тэрмінам *прэцэдэнтнае імя*, не існуе ўвогуле.

Мы прааналізавалі ўсе існуючыя на сённяшні дзень у лінгвістычнай літаратуры дэфініцыі алюзіі, вылучылі з іх найбольш характэрныя, спецыфічныя для дадзенага феномена, прыметы і прыйшлі да высновы, што аб'ём тэрміна *онім-алюзія*, або *алюзійнае ўласнае імя* (АУІ), можна прадставіць наступным чынам: **онім-алюзія** [ст.-гр. *ὄνομα* – ‘імя, назва’ і франц. *allusion* ‘намёк’] – гэта ўласнае імя, выкарыстанае ў якасці вобразнай адсылкі, намёку на пэўны тэкст, дзе пад тэрмінам *тэкст* мы, услед за Ю. Лотманам, будзем разумець усякі звязны знакавы комплекс. Заўважым таксама, што тэкст, да якога ажыццяўляецца адсылка (і які мы далей, як прынята ў навуковай літаратуры, будзем называць *пратэкстам*, *тэкстам-асацыятам* або *тэкстам-донарам*), мяркуецца як пазнавальны для адрасата, вядомы для яго. Ступень і аб'ём такой тэкставай, культурнай кампетэнцыі чытача (адрасата паведамлення) вызначаецца катэгорыяй *вертыкальнага кантэксту*, пад якім, у сваю чаргу, прынята разумець веды гісторыка-філалагічнага характару, што захоўваюцца ў памяці рэцыпіента і актуалізуюцца дзякуючы пэўнаму інтэртэкстуальнаму маўленчаму “сігналу”, якім у нашым выпадку і выступае алюзійнае ўласнае імя.

Інакш кажучы, онім-алюзія – тое звяно, што злучае ў адно мастацкае цэлае вербальны тэкст сучаснага беларускага паэта і вербальны / невербальны тэкст, што належыць пэўнай сферы (сферам) чалавечай культуры.

Праілюструем сказанае на прыкладзе інтэрмедыяльных алюзіяў – імёнаў, што апелююць да візуальнага раду твораў жывапіснага і скульптурнага мастацтва: *Самафракійская Ніка / лёт на хвіліну спыніла, / Пра перамогу прынёсшы / звестку ў Эладу сваю* [М. Танк]; *Гурбы хмар, быццам “Бурлакі” Рэіна, / Цягнуць грузныя баржы з дажджом* [М. Танк]; *...і пад таўшчэзным шклом дрыжаць / ва ўсмешцы вусны Моны Лізы* [М. Шчур]; *Растуліся, небасхілу Батычэліева ракавіна, / пазаклейваная стужкамі заплесналай зямлі!* [М. Шчур]; *Адкрыўся воблік, дарагі і блізкі. / Яго малое промень і кіёк / Сляпога, што імкнецца у пустэчу, / Намацвае... І мне ён нагадаў / «Мадонну, што распалася» / Далі* [В. Слінко].

У прыведзеных прыкладах падкрэслены тыя лексемны, што дапамагаюць чытачу вызначыць, якія іменна кампаненты семантыкі оніма актуалізуюцца ў кантэксце. Мэтазгодным у дачыненні да падобных лексем уяўляецца нам увядзенне такога тэрміну, як *атрыбут* оніма алюзіі, пад якім мы прапануем разумець тыя словы, што абазначаюць паняцці (прадметы, з’явы), якія непасрэдна звязаны ў пратэксце з дэнататам алюзійнага імені і эксплікуюць тыя ці іншыя канатацыі дадзенага імені ў новым кантэксце. Атрыбуты таксама, побач з онімам, выступаюць маркёрамі алюзіі.

Аналіз функцыянавання оніма-алюзіі ў паэтычным тэксце, на нашу думку, не ўяўляецца магчымым без належнай увагі да атрыбутыўных адзінак. Пакажам на прыкладзе АУІ **Адам** і **Ева**, якім чынам атрыбут дапамагае эксплікаваць розныя сітуацыі старазапаветнага пратэксту, звязаныя з гэтымі імёнамі:

1. *Вымаюць рабро ў **Адама** / Не на тое, каб **Еву** / Стварыць у XX стагоддзі. / Бо **Адам** не з раю, / А з-пад Чарнобыля, / З Гомельшчыны* [Р. Барадулін. Спачатку];

2. *Я атрымаў тваё пісьмо, / Але яго не раскрываю, / Бо не вярнуцца з пекла зноў / Да намі страчанага раю. / Хто вінават – дарма судзіць: / Ці я, **Адам**, ці ты мо, **Ева**. / Ці той, хто ў садзе пасадыў / Знарок спакуслівае дрэва* [М. Танк. Я атрымаў тваё пісьмо...];

3. *Часам прыйдзе ў сад цяністы / І надкусиць яблык тайна. / Як яе прабацьчы **Еве**, / Плод здаецца незвычайным* [М. Танк. Маці ўсім забараніла рваць зялёныя ранеты...];

4. *Амаль ніколі ў юнацтве / Мы не былі з табой / Толькі ўдваіх / На цэлым свеце, / І таму часта зайздросцілі / **Адаму і Еве*** [М. Танк. Амаль ніколі ў юнацтве...]. Прыклады можна доўжыць.

Значым папярэдне, што, як правіла, праз алюзійны онім ажыццяўляецца апеляцыя не да ўсяго тэксту, ад першай літары да апошняй кропкі, або – у нашым выпадку – усёй кнігі Старога Завету. Каб зразумець падтэкст лірычнага твора, чытачу дастаткова прыгадаць толькі пэўную сітуацыю пратэксту і ўмовы яе ажыццяўлення, якія пазначаны словамі-атрыбутамі. Так, у прыкладзе 1 лексема *рабро* эксплікуе міфалагічную сітуацыю боскага стварэння Евы з рабра першачалавека Адама. У прыкладзе 2 нагадваецца біблейскі сюжэт пра выгнанне пары першых людзей з раю з-за недаравальнай памылкі: яны парушылі табу, паддаўшыся спакусе змея і пакаштаўшы яблык з дрэва пазнання добра і зла. Прыклад 3 акцэнтуюе ўвагу на ролі цікаўнасці і непаслушэнства Евы ў гэтым легкадумным учынку. І, нарэшце, апошні ўрываек рамантызуе ўяўленне пра бласлаўленую адзіноту і свабоду прабацькоў чалавецтва.

У нашым вызначэнні тэрміна *онім-алюзія* мы акцэнтавалі ўвагу на *вобразным* характары алюзійнага намёку, тым самым падкрэсліўшы, што найперш нас цікавіць не стэрэатыпная сукупнасць дыферэнцыяльных прымет, якая замацавана за вядомым онімам і захоўваецца з ім (дакладней, яго вербальнай абалонкай) у кагнітыўнай базе лінгвакультурнай / сацыяльнай супольнасці (падрабязней пра гэта [1], [2]). Сваю задачу мы бачым у даследаванні лінгвістычнага механізму параджэння новых сэнсаў, якое адбываецца ў тым ці іншым паэтычным тэксце пры дапамозе ўласнага імені, што ўжо належыць іншай семіятычнай прасторы. Прычым асабліва ўвага павінна надавацца мастацка-эстэтычнаму “эфекту” такога сэнсаўтварэння.

Так, Р. Барадулін, скарыстаўшы алюзію (прыклад 1) на біблейскіх персанажаў, “накладае” міфалагічную сітуацыю на постчарнобыльскую рэальнасць XX ст., надаючы апошняй адценне натуралістычнасці (параўн. *рабро* ў боскім акце стварэння Евы і *рабро* як частка цела атручанага радыянуклідамі чалавека). Тым самым паэт дабіваецца ўсведамлення жахлівай ненармальнасці сучаснасці, зруху першаасноў быцця.

Падсумоўваючы сказанае, зазначым, што онім-алюзія, з’яўляючыся адным з сэнса- і тэкстаўтваральных элементаў лірычнага вершаванага твора, патрабуе ўдумлівага семантыка-функцыянальнага аналізу ў комплексе з іншымі, у тым ліку і неанамастычнымі, алюзійнымі адзінкамі, што групуюцца вакол яго.

Літаратура

1. Гудков, Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Б. Гудков. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 288 с.
2. Красных, В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология: курс лекций / В. В. Красных. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с.